

O architektonice przestrzeni.

Struktura przestrzenna term w Vals

mgr inż. arch.
ALEKSANDRA ŚLIWA
 Wydział Architektury
 Politechnika Śląska
ORCID: 0000-0002-0964-5222

Celem badań jest wyodrębnienie czynników architektonicznych kształtujących systemy przestrzenne poparte przykładem term w Vals Petera Zumthora. Esencjonalna analiza zmian w postrzeganiu zjawiska architektury wskazuje na istotność pojęcia architektoniki autorstwa Immanuela Kanta implikującego determinujące znaczenie relacji pomiędzy elementami systemów przestrzennych.

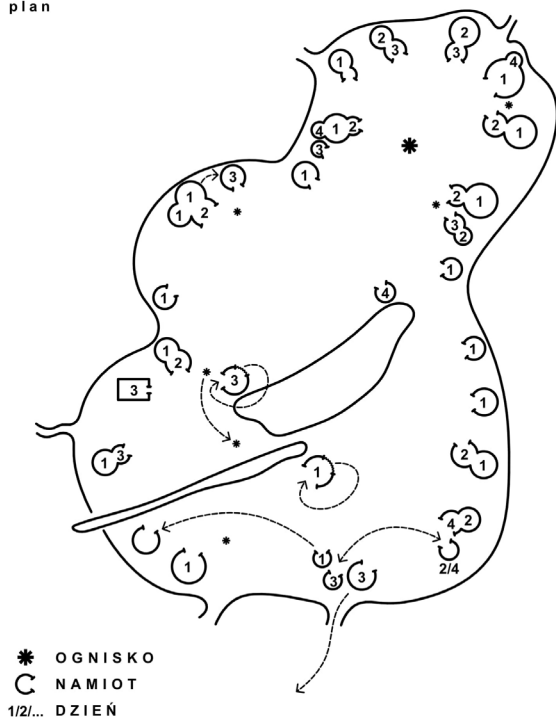
Wprowadzenie

Określenie tego, co w istocie kształtuje architekturę, jest utrudnione, ponieważ sam fenomen architektury wraz z upływającym czasem zdaje się zyskiwać tyleż samo nowych definicji, co materialnych emanacji. Kłopot z wyjaśnieniem zagadnienia wynika z jego inter- oraz transdyscyplinarności [1]. Na przestrzeni czasu architektura jest przypisywana do kolejnych dziedzin nauki i sztuki, nie mogąc znaleźć właściwego dla siebie miej-

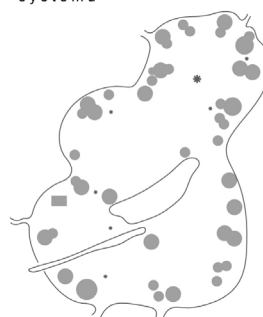
scza, ponieważ łączy w sobie elementy z zakresu sztuki, wytwórczości, nauk technicznych oraz nauk projektowych. Mimo niestabilnej pozycji pośród innych dziedzin konsekwentnie stanowi odrębną dyscyplinę, domagając się dookreślenia. Wkład w rozwój nauk architektonicznych miała świadomość przestrzeni, zawsze obecnej, jednak docenionej przez teoretyków dopiero na przełomie XIX i XX wieku [2], [3]. Wraz z rewolucją oświecenia oraz rozwojem technologicznym

– świadomość przestrzeni doprowadziła do zasadniczej zmiany w myśleniu o architekturze, czemu praktyczny wyraz dała rewolucja modernistyczna, w której wydzielana przestrzeń: funkcja zdominowała faworyzowaną dotąd formę. Obecnie zapewne nieostatecznie przyjmuje się, że architekturą jest: „sztuka kształtowania przestrzeni, dyscyplina organizująca i kształtująca przestrzeń w realnych formach niezbędnych do zaspokojenia materialnych i duchowych potrzeb czło-

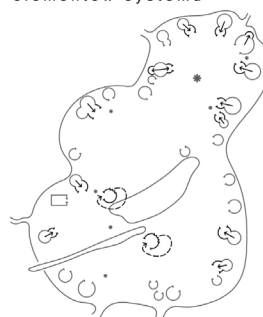
APA LELO
plan

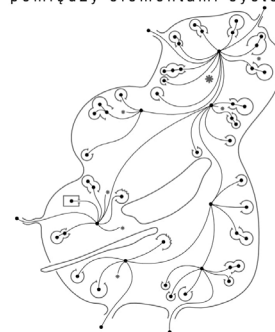
STRUKTURA
systemu

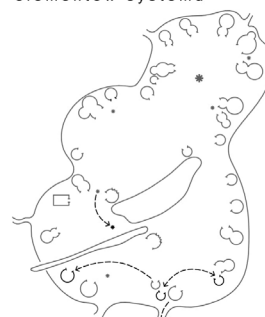
PRZEKSZTAŁCALNOŚĆ
elementów systemu

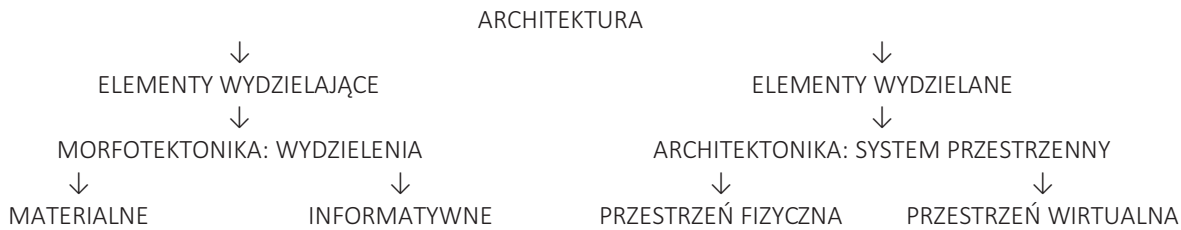
RELACJE
pomiędzy elementami systemu

MOBILNOŚĆ
elementów systemu

Rys. 1. Po lewej: plan osady Apa Lelo przedstawiający proces architektonicznych transformacji, oprac. na podstawie: Tim Ingold: *Splatać otwarty świat*, s.52; po prawej: czynniki architektoniczne kształtujące relacje przestrzenne

Rys. 2. Czynniki kształtujące systemy przestrzenne, oprac. aut. częściowo na podstawie: Grzegorz Nawrot, *Concrete in architectural space. Skin versus structure* [13]

wieka" [2]. Definicja ta funkcjonuje symultanicznie wraz z niezliczoną liczbą równoległych, tworzonych w oparciu o określone kryteria bądź „na własny użytek” [4]. Obok wybrzmiewającego „arte della spazio” Bruno Zevi’ego [5] pojawia się tutaj kluczowy motyw organizacji przestrzeni, znajdujący swój wyraz w przywołanym do dyskusji o architekturze przez Zbigniewa Zuziaka [6], a sformułowanym przez Immanuela Kanta [7] pojęciu architektoniki. Architektonika odnosząca się do dziedziny organizacji systemów może porządkować i wyjaśniać wiedzę o systemach przestrzennych, a także stanowić progresywną podstawę semantyczną dla określenia „architektoniczny”. Celem artykułu jest wskazanie czynników architektonicznych determinujących sposób działania przestrzeni. Analizy przestrzeni pojmowanej jako złożony system mają wykazać prawidłowość hipotezy, że kluczowym czynnikiem kształtującym przestrzeń są relacje pomiędzy jej wydzielnymi elementami.

Architektoniczny – pochodny architektoniki, nie architektury

Podstawą dla określenia roli relacji przestrzennych w kształtowaniu systemów architektonicznych jest analiza dotychczasowych opracowań dotyczących cech przestrzeni oraz przekształceń z nią związanych. Punkt wyjścia dla rozważań o istocie relacji przestrzennych stanowi pojęcie architektoniki

oraz jego znaczenie w nauce o architekturze.

Czym jest architektonika? Autor pokrótce nazwał ją: „sztukę [tworzenia] systematów” [7], którą zgodnie z argumentacją Krzysztofa Gasidło [1] moglibyśmy włączyć do dziedzin sztuk pięknych, ponieważ jest to sztuka, ponadto do mechanicznych sztuk wytwarzania, ponieważ jest to sztuka tworzenia oraz do nauk ścisłych i technicznych, jako że jest to sztuka tworzenia systemów. Można dostrzec metodyczne podobieństwo pomiędzy „arte della spazio” Bruno Zevi’ego oraz „die Kunst der Systeme” Immanuela Kanta. Architektonika traktuje o systemach, a architektura – o systemach przestrzennych. W interpretacji Andrzeja Niezabitowskiego jest to podstawa dla kwalifikacji form architektonicznych w oparciu o kryteria takie jak: geometria, artykulacja, złożoność i zróżnicowanie [8], [9]. Powstała systematyka opisuje tworzywo wydzielań przestrzeń, pozostawia jednak nieodokreślonym zagadnienie wydzielanej przestrzeni. Próbę usystematyzowania wiedzy o formach przestrzennych podjął także Francis D.K. Ching, uwzględniając wątki organizacji przestrzeni oraz odbywającego się w jej ramach ruchu użytkowników, co wskazuje na istotę relacji przestrzennych [10]. Jak twierdzi Małgorzata Liszewska: „Przeźródlenie nie pozostaje jedynie kategorią odnoszącą się do zjawisk świata fizycznego, można także posługiwać się tym terminem w odniesieniu do rzeczywistości kulturowej”, czyli znaczeniowej

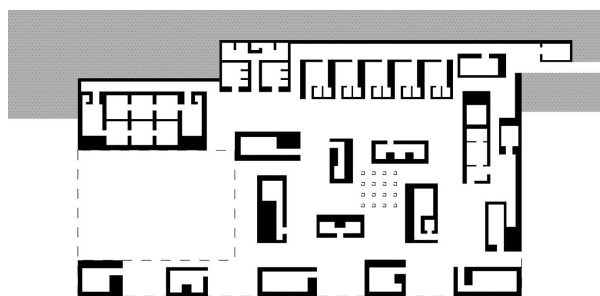
[11]. Dalej idący pogląd przedstawia Grzegorz Nawrot, uwzględniając także niematerialne przedłużenie przestrzeni fizycznej w postaci przestrzeni wirtualnej. Nowe technologie pozwalają nie tylko na wydzielenie przestrzeni na szereg nowych sposobów, poprzez światło, dźwięk czy informację, ale także rozszerzają podstawowy obiekt-gmach o równoległe istniejące przestrzenie wirtualne, które razem składają się na obiekty i dalej – miasta kompilacyjne [12]. Prawidłowość ta wnosi do zagadnienia systemów przestrzennych nowy poziom złożoności i potwierdza, że kluczowym kryterium opisu czy też oceny przestrzeni są relacje pomiędzy jej składowymi. Punktem wyjścia jest tutaj wprowadzenie rozdziału na elementy wydzielające i wydzielane. Na „skórę” oraz „ukształtowanie struktury obiektu architektonicznego – [które] jest emanacją przyszłego użytkownika”, cytując słowa Grzegorza Nawrota [13]. Przywołana teza jest zbieżna z teorią Christophera Alexandra, że każdy projekt jest odpowiedzią na zadany problem, jest zatem jego przestrzennym rozwiązaniem [14].

Za przykład obrazujący istotę relacji w strukturach przestrzennych może służyć plan obozowiska Apa Lelo zaobserwowanego niegdyś na terenach dzisiejszej Demokratycznej Republiki Konga, do którego odwołał się Tim Ingold w pracy na temat przekształcania środowiska mieszkalnego [15]. Plan obozowiska

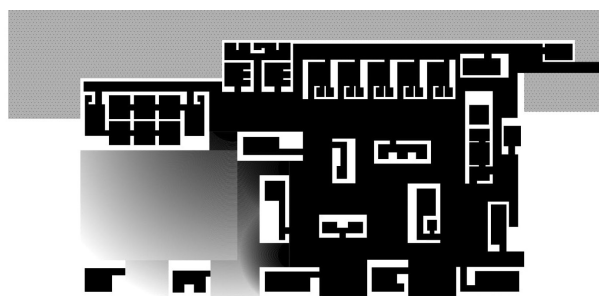

Rys. 3. Po lewej: widok term w Vals z pozycji dachu, po prawej: widok term z boku stoku (fot. Magdalena Wolanin, za zgodą autora)

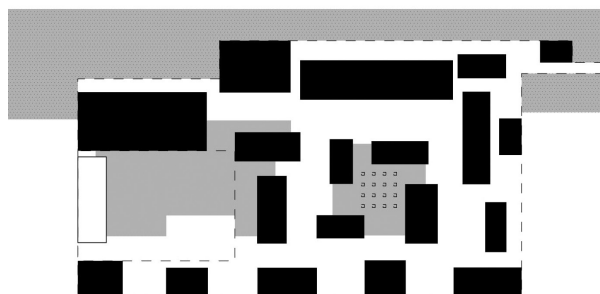

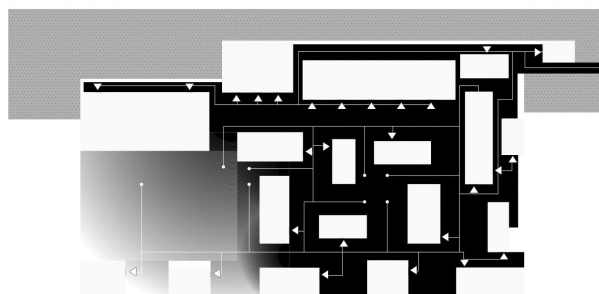
ELEMENTY WYDZIELAJĄCE

ELEMENTY WYDZIELANE

STRUKTURA BUDYNKU

SYSTEM PRZESTRZENNY

Rys. 4. System przestrzenny term w Vals (oprac. aut.)

koczowniczego plemienia pigmejów Mbuti obejmuje fazy przekształceń przestrzeni w czasie pięciu kolejnych dni (rys. 2).

Przekształcenia obejmują zmiany lokalizacji pojedynczych chat, a nawet relokacji samych do nich wejść. Przyczynami kolejnych transformacji są zmieniające się relacje wewnątrzplemienne pomiędzy mieszkańcami, którzy zacieśniają bądź rozluźniają kontakty ze swoimi sąsiadami. Architektoniczne przekształcenia przestrzeni stanowią tu odzwierciedlenie osobistych relacji jej mieszkańców. Osobisty charakter architektonicznych działań pigmejów może być mylący, jednak wskazuje na ogólną zasadę kształtowania przestrzeni – jest to proces przekształcania środowiska do własnych potrzeb poprzez zmianę relacji przestrzennych. Możemy tutaj zaobserwować, jak skomplikowana jest sieć powiązań wewnątrz najprostszyc układów przestrzennych. Każdy z elementów ma sieć połączeń, która definiuje jego pozycję w ramach całości.

Analiza przestrzeni jako systemu w oparciu o pojęcie architektониki jest więc wielopłaszczyznową podstawą do badań, gdzie każda przestrzeń jest traktowana jak obiekt fraktalny, dający się dzielić na kolejne podsystemy w różnej skali, począwszy od najbardziej podstawowego podziału: przestrzeń – antyprzestrzeń, obiekt – kontekst do szczegółowych relacji najmniejszych jego składowych. Architektónica jako struktura systemów przestrzeni fizycznej i wirtualnej określa relacje przestrzenne, stanowiąc cel osiągnięty przez określone podziały morfologiczne – materialne bądź informatywne.

Architektoniczne – pochodne architektониki – czynniki kształtujące przestrzeń to ta-

kie, które determinują relacje pomiędzy elementami złożonych systemów przestrzennych. Ponieważ zaś systemy przestrzenne służą nam do wykonywania w ich zaprojektowanych ramach konkretnych czynności [16], można wysnuć dalej idący wniosek, że architektoniczne czynniki to takie, które kształtują odbywające się w przestrzeni zdarzenia, a architekt w istocie jest decydem wpływającym na możliwe scenariusze zdarzeń, które kiedyś będą rozgrywały się w zaprojektowanych przez niego przestrzeniach.

Architektónica przestrzeni term w Vals Petera Zumthora

Pod względem architektonicznym charakterystyczny przykład systemu przestrzennego stanowi budynek term w szwajcarskim Vals autorstwa Petera Zumthora. Obiekt został oddany do użytku w 1996 roku jako inwestycja gminy w podupadły ośrodek hotelowy z lat sześćdziesiątych. Budynek mieści baseny termalne wraz z niezbędną infrastrukturą, stanowiąc niezależny obiekt połączony z sąsiednim hotelem poprzez podziemny korytarz. Celem architekta było uszanowanie krajobrazu oraz połączenie architektury z naturą, dlatego obiekt jest zagłębiony w zboczu stoku, a jego dach pokrywa zieleń, tak aby w perspektywie z góry był niemal niewidoczny. Na morfologiczną strukturę obiektu składają się przede wszystkim lokalnie pozyskiwane płyty gnejsu. Kompleks jest pozbawiony typowych dla obiektu basenowego atrakcji, by użytkownik doświadczał kąpeli wszystkimi zmysłami [17].

Budynek wyróżnia wyrazista struktura wewnętrzna uwydatniająca znaczenie relacji

w systemach przestrzennych oraz zatarte granice pomiędzy tym, co wewnątrz oraz tym, co na zewnątrz. Poszczególne elementy wydzielanej przestrzeni są wpisane w rozproszone prostopadłościennych bloki, pomiędzy którymi znajduje się strefa basenów i komunikacji swobodnie łącząca się z otaczającym krajobrazem. Część budynku jest otwarta na otaczające widoki oraz pozbawiona zadaszenia, granica pozostaje jednak informatywnie zarysowana poprzez krawędzie prostopadłościennych brył pozwalających dopowiedzieć brakującą część historii.

Jak twierdzi sam autor, istnieją dwa podstawowe typy kompozycji architektonicznej: otwarta i zamknięta [18]. W analizowanym przypadku zamkniętą kompozycję reprezentują bryły mieszczące pomniejsze funkcje, kompozycję otwartą stanowi łącząca się z kontekstem strefa komunikacji oraz basenów. Rozproszone bryły są układem symultanicznych, równoważnych przestrzeni zanurzonych swobodnie w obrysie budynku. W ich wnętrzach następuje zmiana sposobu użytkowania przestrzeni na liniowy, jakby stanowiły one odrębne, niezależne obiekty. Sposób działania przestrzeni znajduje swoje odzwierciedlenie w formie budynku poprzez zastosowane równoległe dwa sposoby wydzielania przestrzeni kształtujące zachodzące w systemie relacje przestrzenne. Struktura budynku definiuje procesy jego użytkowania.

Wnioski

Poszukiwania odpowiedzi na pytanie, co to znaczy architektoniczny, zazwyczaj utykają na etapie udzielania odpowiedzi na pytanie: czym jest architektura? Jej definicja stale

ulega zmianom, dlatego jako podstawę przymiotnika architektoniczny warto przyjąć pojęcie architektury wprowadzające do dyskusji o architekturze alternatywny sposób myślenia o przestrzeni jako o złożonym systemie. Architektoniczne czynniki kształtujące przestrzeń to takie, które modelują ją w zakresie relacji pomiędzy elementami systemu przestrzennego oraz w konsekwencji wpływają na zachodzące w przestrzeni zdarzenia. W przypadku analizy przestrzeni – w opozycji do niej występuje antyprzestrzeń, z której wyodrębniono przedmiot analiz. Systemy przestrzenne mogą być badane na podstawie analiz relacji: obiekt – kontekst, a następnie, na kolejnych poziomach szczegółowości, na podstawie analiz roli poszczególnych elementów w zhierarchizowanej strukturze przestrzennej. Badania relacji przestrzennych koncentrują się na pozaestetycznych kategoriach architektury, jej strukturze oraz funkcjonalności, stwarzając podstawy dla budowania modeli założeń przestrzennych opisujących wydzielane przestrzenie, a nie wydzielające je przegrody.

Przykładem architektury o czytelnej strukturze, z konsekwentnie regulowaną relacją obiektu z otoczeniem, są termy w Vals, gdzie zastosowano dwa równoległe sposoby wydzielania przestrzeni: rozproszone prostopadłocienne bryły zawierające funkcje oraz przenikającą się z otoczeniem przestrzeń basenów i komunikacji. Analiza budynku wykazała, że jego dwoista struktura architektoniczna hierarchizuje wydzielone przestrzenie wewnętrzne oraz definiuje sposób użytkowania obiektu, potwierdzając hipotezę, że kluczowym aspektem kształtowania systemów przestrzennych jest kształtowanie relacji pomiędzy jego elementami.

Bibliografia:

- [1] K. Gasiłło, 2014, Miejsce architektury i urbanistyki w sztuce i nauce, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej”, seria: Architektura, z. 54, s. 13–17.
- [2] E. Niezabitowska, 2006, Wybrane aspekty problematyki przestrzeni w architekturze, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej”, z. 44, s. 135–138.
- [3] M. Leśniakowska, Przestrzeń w architekturze, 2012, <https://teoriaarchitektury.blogspot.com/2012/07/marta-lesniakowska-przestrzen-w.html> [dostęp: 18.06.2021 r.]

- [4] S. Gzell, 2014, O Architekturze. Szkice pisane i rysowane, Wydawnictwo Blue Bird, Warszawa.
- [5] B. Zevi, 1957, Architecture as Space. How to Look at Architecture, Horizon Press, New York.
- [6] Z. Zuziak, 2007, Architektura przestrzeni życiowej, „Estetyka i Krytyka”, nr 12, s. 55–64.
- [7] I. Kant, 1904, Krytyka czystego rozumu, Księgarnia E. Wende i Sp., Warszawa.
- [8] A. Niezabitowski, 2009, Architectonics – A system of Exploring Architectural Forms in Spatial Categories, „International Journal of Architectural Research”, nr 3 (2), s. 92–129.
- [9] A. Niezabitowski, 2018, O strukturze przestrzennej obiektów architektonicznych, Wydawnictwo Śląsk, Katowice
- [10] F.D. Ching, 2007, Architecture. Form, Space, & Order, John Wiley & Sons, Inc., New Jersey.
- [11] M. Liszewska, 2002, Przestrzeń architektoniczna. Przestrzeń fizyczna a przestrzeń kulturowa, „Humanistyka i Przyrodoznawstwo”, s. 139–152.
- [12] G. Nawrot, 2018, Symultaniczność i kompilacja a obraz mijsca, „Budownictwo i Architektura”, nr 18 (2), s. 29–38.
- [13] G. Nawrot, 2017, Concrete in architectural space. Skin versus structure, [w:] Defining the architectural space. Transmutations of concrete [monograph] Vol. 5., Kraków, s. 83–92.
- [14] C. Alexander, 1973, Notes on the Synthesis of Form, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- [15] G. Nawrot, 2015, O współczesnych formach zamieszkiwania w mieście, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice.
- [16] T. Ingold, 2018, Splatać otwarty świat, Instytut Architektury, Kraków.
- [17] P. Zumthor, S. Hauser i H. Binet, 2008, Peter Zumthor Therme Vals, Verlag Scheidegger Sr Spiess, Zurich.
- [18] P. Zumthor, 2006, Thinking architecture, Birkhäuser – Publishers for Architecture, Basel.
- [19] E. Niezabitowska, 2014, Metody i techniki badawcze w architekturze, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice.

DOI: 10.5604/01.3001.0014.9469

PRAWIDŁOWY SPOSÓB CYTOWANIA
Śliwa Aleksandra, 2021, O architektonice przestrzeni. Struktura przestrzenna term w Vals, „Builder” 7 (288). DOI: 10.5604/01.3001.0014.9469

Streszczenie: Celem badań jest wyodrębnienie czynników architektonicznych kształtujących systemy przestrzenne poparte przykładem term w Vals Petera Zumthora. Esencjonalna analiza zmian w postrzeganiu zjawiska architektury wskazuje na istotność pojęcia architektury autorstwa Immanuela Kanta implikującego determinujące znaczenie relacji pomiędzy elementami systemów przestrzennych. Architektoniczny – identyfikowany powszechnie jako pochodny słowa architektura, jest wieloznacznym określeniem, wielokrotnie nadużywanym przez samych architektów. Architektoniczny – pochodny pojęcia architektura staje się czytelnym określeniem bazującym na precyzyjnej podstawie semantycznej. Punktem wyjścia dla badań tego, co w architekturze

jest istotnie architektoniczne, a więc systemowe, jest założenie, że każda wydzielona przestrzeń, wraz z otaczającym ją kontekstem, stanowi intencjonalnie regulowany system – systemy przestrzenne są zaś ramami dla odbywających się w nich zdarzeń. Stąd architektoniczny – to taki, który kształtuje relacje pomiędzy elementami systemów przestrzennych, a w następstwie – zachodzące w nich zdarzenia.

Słowa kluczowe: architektura, systemy przestrzenne, termy w Vals

Abstract: ABOUT THE ARCHITECTONIC OF SPACE. THE SPATIAL STRUCTURE OF THERME VALS. The aim of the research is to identify architectural factors shaping spatial systems, supported by the example of Peter Zumthor's Vals thermal baths. The essential analysis of changes in the perception of the phenomenon of architecture indicates the importance of the concept of architectonics by Immanuel Kant, which implies the determining significance of relations between elements of spatial systems. Architectural – derived from the word architecture, is an ambiguous term, repeatedly misused by the architects themselves. Architectural – derived from the concept of architectonic becomes a precise term based on an accurate semantic basis. The starting point for considerations about what is architectural in architecture is the assumption that each separated space along with the surrounding context is an intentionally regulated system – whereas spatial systems are the framework for the events that take place in them. Hence, architectural factors are those that shape the relationship between elements of spatial systems, and consequently – the events that occur in them. **Keywords:** architectonic, spatial systems, therme Vals